

ІСТОРИЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 374.31:316.77

О. О. ЗАПОРОЖЕЦЬ

аспірант

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ПЕРІОДИЧНІ ДРУКОВАНІ ВИДАННЯ В СИСТЕМІ ПРОСВІТИ БАТЬКІВ 50–80-Х РР. ХХ СТ.

У статті розглянуто роль друкованих періодичних видань у формуванні системи просвіти батьків у період з 50-х по 80-ті рр. ХХ ст. Перелічено та охарактеризовано друковані періодичні видання досліджуваного періоду, які відігравали основну роль у просвіті батьків. Надано докладну характеристику та проведено аналіз роботи провідного журналу педагогічного спрямування для батьків “Сім’я та школа”. Досліджено основні шляхи та тенденції щодо просвіти батьків друкованими засобами масової інформації досліджуваного періоду.

Ключові слова: просвіта батьків, друковане періодичне видання, газета, журнал, часопис, педагогіка.

Просвіта батьків є актуальною проблемою, яку вирішують через взаємодію батьків із педагогічною спільнотою шляхом безпосереднього та опосередкованого спілкування, в тому числі за допомогою засобів масової інформації, серед яких одним із найбільш розповсюджених та інформативних для досліджуваного періоду є друковані періодичні видання.

У сучасній педагогічній науці проблемі просвіти батьків друкованими засобами масової інформації присвячено значну кількість наукових праць, у яких розкрито різні її аспекти: історичні аспекти просвіти батьків у друкованій пресі (А. Говорун, Н. Гордій, І. Дубінець, Л. Литвин,); особливості народного виховання та національної освіти на сторінках друкованих видань (І. Зайченко, І. Ільїна, С. Лаба, М. Кухта, Е. Панасенко, Н. Побірченко); сучасні аспекти просвіти батьків (І. Гребенніков, Ю. Грицкова, В. Постовий, В. Сухомлинський та ін).

Мета статті – аналіз та оцінка досвіду застосування періодичних друкованих видань у системі батьківської просвіти другої половини ХХ ст.

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. значно повніше й ширше, ніж у попередні роки, почали висвітлювати питання формування соціально-моральних основ сімейного життя в молоді не тільки в педагогічних, а й у загальнодоступних друкованих засобах масової інформації. На сторінках журналів досліджуваного періоду (“Робітниця”, “Селянка”, “Радянська жінка” тощо) публікували матеріали про сімейні стосунки, психологію статевого життя, про підготовку підростаючого покоління до сімейно-шлюбних стосунків в умовах рідної домівки. Про найкращих вихователів – батьків і вчителів – розповідали в досліджуваній період і спеціальні номери багатотиражних

газет, таких як “Правда”, “Червоне знам’я”, “Комсомольська правда”, “Ленінське знам’я” та “Піонерська правда”, а також різні бюлетені з обміну досвідом виховання. Матеріали газет, журналів і бюлетенів супроводжувалися ілюстраціями та фотографіями, що робило їх ще цікавішими. Зауважимо, що велику роль у розповсюдженні педагогічних знань серед батьків відігравали в досліджуваній період спеціальні номери та розділи багатотиражних газет: “Правда”, “Червоне знам’я”, “Комсомольська правда”, “Ленінське знам’я” та “Піонерська правда”, а також різні педагогічні бюлетені з проблем сімейного виховання: “Голос школи”, “Наші діти”, “Школа і завод” тощо. Наприклад, Харківська обласна газета “Червоне знам’я” випускала “Сторінку для батьків”; газета “Ленінське знам’я” друкувала статті на педагогічні теми під рубрикою “В колі сім’ї”, “Сторінка педагога і батьків” тощо [7]. На сторінках газет містилися здебільшого матеріали про батьківські лекторії, про діяльність рад сприяння сім’ї та школі, про лекції, які проводили в цехах на підприємствах, про конференції та радіопередачі тощо. Авторами статей найчастіше були вчителі, викладачі, працівники інститутів удосконалення вчителів.

Координація зусиль школи, громадськості, засобів масової комунікації в підвищенні педагогічної культури батьків, населення велася в той період органами народної просвіти на місцях і в центрі. Керівну роль здійснювали АПН СРСР і Міністерство освіти СРСР.

У досліджуваній період на початку 50-х рр. певної популярності набули усні журнали. Наприклад, у школах Волгоградської області в ці роки випускали усні журнали “Для вас, батьки”, які висвітлювали багато аспектів виховання дітей і допомагали батькам бути в курсі питань, що цікавлять дорослих і дітей. Журнал містив такі сторінки: про рідну країну; події з міжнародного життя; педагогічні справи (особливу зацікавленість викликали статті “Роль батька у вихованні”, “Як допомогать дітям добре вчитися”; “Про вибір професії”, “Здоров’я школяра”); новинки педагогічної дитячої літератури тощо [5].

Неоціненну допомогу батькам у вихованні дітей надавав журнал “Сім’я та школа”, який щомісячно виходив з 1946 по 1991 рр. як орган Академії педагогічних наук РРФСР та СРСР.

У перші роки журнал було адресовано переважно вчителям. У 60-ті рр. він стає настільним популярним посібником для батьків. З огляду на особливості сімей робітників, колгоспників, інтелігенції, редколегія журналу рекомендувала до публікації статті, що висвітлювали в доступній формі зміст і методи розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного виховання дітей дошкільного, молодшого, середнього та старшого шкільного віку з урахуванням соціального становища батьків. У 60-ті рр. на сторінках журналу висвітлювали найбільш актуальні проблеми батьківської педагогіки в формі дискусій, наприклад: як допомагати дітям добре вчитися; психологічна та практична підготовка школярів до продуктивної праці; виховання дитини в неповній сім’ї; особливості виховання “важких” дітей, “Іноземна мова – малюкам”; “Чи потрібно давати дітям гроші”; “Причини

розпаду молодих сімей” тощо. Велику увагу приділяли пропаганді передового досвіду виховання в батьківському домі. Авторами статей у журналі були психологи та педагоги, лікарі, юристи, діячі культури, громадські та державні діячі, громадські вихователі, батьки. Відгуки на статті, що публікували в журналі, надсилали також робітники та колгоспники, науковці, вчителі. У кожному номері публікували відгуки на статті або добірки матеріалів (оглядові статті). Як правило, обговорення матеріалів завершувалося редакційною статтею, що підбивала підсумки дискусії. До авторів статей почали висувати вимогу поєднувати педагогічну теорію з аналізом живого, масового досвіду сімейного виховання. Важливо зазначити, що в ці роки в журналі систематично публікували матеріали з питань психології сімейного виховання [10].

Щоб зробити журнал більш популярним і цікавим, редколегія в ці роки приділяла велику увагу публікації статей на суспільно-політичні, загальнонаукові та публіцистичні теми. Вони містили розповіді, нариси, новели, вірші, фейлетони, інформацію про державні документи, що мали відношення до сімейного виховання. Також друкували листи читачів, відгуки на літературу з питань батьківської педагогіки. Існувала рубрика “Слідами наших виступів”. З метою популяризації журналу безперервно вдосконалювали його оформлення – стали поміщати на його сторінках фотознімки, репродукції картин, рисунки, карикатури, сторінки гумору.

Показовим, на нашу думку, є відгук про публікації журналу одного з його читачів і авторів – відомого письменника Корнія Чуковського: «“Сім’я та школа” створювався у мене на очах. Спочатку це був нуднуватий журнал, казенного типу. Він весь складався зі статей, від яких віяло канцелярською нудьгою. Але тепер, за останні роки, журнал став набагато жвавішим і яскравішим. Немов у задушливій кімнаті відчинили вікно, і в кімнату увірвалося свіже повітря. У журналі з’явилися пісні, розповіді, з’явився дорогоцінний розділ “Малюки розмовляють”, налагодився гарячий живий зв’язок з матерями, вчителями, дітьми. Навіть зовнішній вигляд журналу змінився: замість убогих, безрадісних фото на його сторінках з’явилися твори художників, унаслідок чого його емоційний вплив на читацьку масу збільшився. Радію цьому переродженню журналу і від душі бажаю, щоб він став ще яскравішим, ще сміливішим, ще поетичнішим!» [14].

У середині 60-х рр. ХХ ст. помітно збільшився тираж журналу “Сім’я та школа”. В 1949 р. він становив 50 тис. екз., у 1953 р. – 100 тис., у 1961 р. – 614 тис., у 1965 р. – 1 млн 72 тис., у 1966 р. – 1 млн 330 тис. [4, с. 359]. У 1970 р. тираж перевищував 1,5 млн екз., а в 80-ті рр. збільшився майже до 2 млн екз.

Показовим, на нашу думку, є те, що редакція журналу “Сім’я та школа” брала активну участь у читацьких конференціях. Наприклад, тільки в 1964 р. – у 50-ти читацьких конференціях. За три місяці 1965 р. було проведено близько 30-ти зустрічей з читачами. Ці зустрічі давали змогу редакції судити про те, як сприймають матеріали журналу загалом, які проблеми найбільше цікавлять читачів. З огляду на інтереси й запити батьків і мате-

рів редакція виявляла прогалини в своїй діяльності, добивалася покращення якості змісту публікованих статей. У результаті сформувалася така структура журналу:

- вступний розділ (передові статті, матеріали про посилення зв'язку школи з сім'єю, з життям держави та суспільства);
- розділ “Сім'я та діти” (життя сім'ї, основні питання теорії батьківської педагогіки, виховної практики, дискусійні матеріали);
- розділ “Школа та громадськість” (відносини батьків і вчителів, досвід роботи шкільних батьківських комітетів, комісій по роботі з сім'ями робітників і службовців на підприємствах, в установах, стан пропаганди педагогічних знань серед батьків, населення);
- розділ «Пошта “Сім'ї та школи”» (листи батьків з питань сімейного виховання, відповіді на такі листи, консультації з конкретних питань батьківської педагогіки, огляди листів читачів);
- розділ “Критика та бібліографія” (рецензії на популярну науково-педагогічну літературу для батьків і матерів, на дитячі книги, критичні огляди нових фільмів для дітей);
- розділ “У години сімейного дозвілля” (матеріали для дитячої творчості, домашні забави для дітей, поради з домоводства).

На сторінках журналу друкувалися такі відомі вчені-педагоги та психологи: Д. Азбукін, Є. Аркін, І. Арямов, Л. Занков, І. Каіров, А. Калашніков, Н. Левітов, М. Скаткін, Б. Теплов, В. Шацька, а також письменники та поети: А. Барто, Л. Кассіль, С. Маршак, С. Міхалков, М. Прішвін, К. Чуковський. Журнал був незамінним посібником для батьків і матерів, а також учителів у поширенні ними педагогічних знань серед населення. Матеріали журналу виходили за межі, позначені його тиражем, оскільки їх передавали по радіо, передруковували в місцевих газетах, читали на батьківських зборах, їх широко використовували вихователі та громадські діячі [4, с. 360].

Характерною рисою досвіду поширення педагогічних знань серед батьків та населення досліджуваного періоду, на нашу думку, треба вважати тенденцію його організаторів донести до кожного з батьків педагогічні знання та поширити передовий досвід.

Вважаємо за доцільне розглянути певні педагогічні матеріали, які друкували на шпальтах журналу в різні роки його існування. В журналі “Сім'я та школа” № 4 за 1959 р. було надруковано досить цікаву, на нашу думку, статтю В. Бровкіна “Перші роботи з матеріалом та інструментом”, у якій автор розповідає батькам про те, наскільки важливо займатися з дитиною творчістю, привчати її до самостійності, економності та поважливому ставленню до праці інших [1].

У восьмому номері журналу за 1963 р. надруковано декілька дуже актуальних і різнопланових, на нашу думку, статей щодо просвіти батьків. Наприклад, у статті М. Степанова “Готуйте дітей до п'ятого класу” надано конкретні рекомендації батькам щодо підготовки своєї дитини до майбутніх змін у шкільному навчанні, пов'язаних із переходом до нової системи. Крім того, у статті висвітлено проблеми, з якими можуть зіткнутися як ді-

ти, так і дорослі на цьому шляху [11]. Зовсім інший, філософський зміст, має стаття Б. Рябініна “Батьки – перші відповідачі”, у якій розповідається історія матері сина-вбивці, розкрито її моральну сторону, а також наведено уривки листів читачів у обговоренні вчинку чотирнадцятирічного Віктора Тимохіна. Ця стаття на конкретному прикладі розкриває проблему та наслідки безвідповідального виховання [8].

Розвиток педагогічної науки та практики, а також усебічний розвиток суспільства та підвищення зацікавленості до психологічних аспектів виховання в 70-ті рр. ХХ ст. вплинули й на тематику статей, що друкували на шпальтах журналу “Сім’я та школа”. Показовою, на наш погляд, є стаття С. Файнберг “Коса на камінь”, надрукована в цьому випуску журналу за 1972 р. У цій статті Самуїл Євгенович не тільки розкриває психологічні аспекти поведінки неслухняної дитини, яка все робить наперекір, а й дає конкретні практичні рекомендації батькам для поводження з такою дитиною для уникнення конфліктних ситуацій [13].

Певна зміна в суспільно-політичному житті держави, пов’язана з “перебудовою” та зняттям деяких суспільних обмежень, відобразилася певним чином і на педагогічному суспільстві, що вплинуло на тематику статей у журналі “Сім’я та школа”. Редакція та автори все більше віддаляються від статей моралізаторського плану, даючи конкретні рекомендації батькам щодо виховання дітей, а також розглядаючи гостросоціальні проблеми. Цікавим із погляду висвітлення проблемних питань виховання батьками дітей, а також підвищення рівня їх педагогічної майстерності є третій випуск журналу за 1986 р. У статті цього випуску журналу “Заповіді для вихователя” О. Толстих у доступній, лаконічній та конкретній формі викладає десять своєрідних заповідей “своєчасного вихователя”, який не тільки правильно, а й своєчасно застосовує педагогічні прийоми [12]. У іншій статті цього журналу “Групи ризику” (автор – В. Гарбузов) докладно описано не тільки групи ризику дітей та підлітків, а також ознаки, за якими батьки можуть розпізнати, чи належать їх діти до таких, та шляхи подолання акцентуації характеру дитини [3].

Початок 90-х рр. ХХ ст. ознаменувався розглядом на шпальтах журналу злободенних проблем того часу. Так, у розділі “Чоловік та дитина” десятого випуску журналу за 1990 р. надруковано статтю “Без батька...”, в якій автор розкриває перед матерями причинно-наслідкові зв’язки поведінки дітей, які зростають без батька. Крім того, В. Кочубей дає конкретні поради матерям для виховання дітей у неповних сім’ях [6]. У статті “Сімейні будні та свята”, надрукованій у розділі “Дорослим і дітям – про етикет” того ж випуску, йдеться про елементарні правила поведінки в родині, відносини дітей із дорослими, обґрунтовано необхідність виховання гарних манер у дітей, а також норм етичної поведінки, прикладом якої повинні бути батьки [9].

Функцію допомоги школам, установам додаткової освіти та батькам у вихованні дітей виконував з 1967 р. журнал “Виховання школярів”. Особливу увагу на сторінках часопису приділяли підготовці школярів до віль-

ного, осмисленого життєвого вибору, вихованню творчої особистості, яка має якості, необхідні для досягнення успіху в обраній діяльності.

Журнал публікував документи Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, що мали безпосереднє відношення до виховної роботи, інформував про нові в науці та практиці підходи до виховання; знайомив читачів з інноваційною діяльністю передових шкіл; розповідав про позитивний досвід здоров'язберігальної діяльності освітніх установ держави (підвищення працездатності школярів, покращення їх фізичної підготовки тощо).

Основними рубриками журналу були: “Директору школи і його заступнику з виховної роботи”, “Класному керівнику”, “Педагогу початкової школи”, “Виховання в навчальному процесі”, “Педагогу додаткової освіти”, “Для бесід зі старшокласниками”, “Шлях до успіху”, “У дитячих і молодіжних організаціях”, “Здоров'я”, “Організатору літнього відпочинку”, “Про що говорять, сперечаються” та “Для бесід з батьками” [2].

Висновки. Таким чином, аналіз періодичних друкованих видань досліджуваного періоду вказує на те, що вони відігравали значну роль у процесі батьківської просвіти. Роль і форми викладення матеріалу трансформуються залежно від певного етапу розвитку просвіти батьків і почали свій розвиток від тотального контролю з боку держави та переваги моралістичних і освітніх виховних матеріалів для батьків. У періодичних друкованих виданнях порушували та продовжують порушувати актуальні проблеми виховання – від взаємодії батьків зі школою та виховання дітей у відповідності до пануючої ідеології до проблем виховання в неповних родинах і підліткового насильства. Вважаємо за доцільне розробку шляхів максимального поєднання зусиль журналістів і педагогічної спільноти на сучасному етапі для досягнення максимально ефективного результату в просвіті батьків з урахуванням попереднього досвіду ефективної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Бровкин В. Первые работы с материалом и инструментом / В. Бровкин // Семья и школа. – 1959. – № 4. – С. 6–7.
2. Воспитание школьников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://periodika.websib.ru/node/28118>.
3. Гарбузов В. Заповеди для воспитателя / В. Гарбузов // Семья и школа. – 1986. – № 3. – С. 22–24.
4. Каиров И. А. Очерки деятельности Академии педагогических наук РСФСР 1943/1966 / И. А. Каиров. – Москва : Педагогика, 1973. – 417 с.
5. Костеша М. Н. Работа классного руководителя с учащимися / М. Н. Костеша, З. П. Сергеева // Некоторые виды работы классного руководителя. – Волгоград : Изд-во ВГПИ им. А. С. Серафимовича, 1968. – 23 с.
6. Кочубей В. Без отца / В. Кочубей // Семья и школа. – 1990. – № 10. – С. 23–25.
7. Минин К. Родители учатся воспитывать / К. Минин // Семья и школа. – 1967. – № 11. – С. 42–43.
8. Рябинин Б. Родители – первые ответчики / Б. Рябинин // Семья и школа. – 1963. – № 8. – С. 25–27.
9. Сафонова И. Без отца / И. Сафонова // Семья и школа. – 1990. – № 10. – С. 26–28.
10. Семья и школа. Журнал для родителей и педагогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mag7a.narod.ru/>.

11. Степанов М. Готовьте детей к пятому классу / М. Степанов // Семья и школа. – 1963. – № 8. – С. 9–10.
12. Толстых А. Заповеди для воспитателя / А. Толстых // Семья и школа. – 1986. – № 3. – С. 20–21.
13. Файнберг С. Коса на камень / С. Файнберг // Семья и школа. – 1972. – № 7. – С. 18.
14. Чуковский К. Письмо в редакцию / К. Чуковский // Семья и школа. – 1961. – № 1. – С. 3.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2016.

Запорожец О. А. Периодические печатные издания в системе просвещения родителей 50–80-х гг. XX в.

В статье рассмотрена роль печатных периодических изданий в формировании системы просвещения родителей в период с 50-х по 80-е гг. XX в. Перечислены и охарактеризованы печатные периодические издания исследуемого периода, которые играли основную роль в просвещении родителей. Предоставлена подробная характеристика и проведен анализ работы ведущего журнала педагогического направления для родителей “Семья и школа”. Исследованы основные пути и тенденции просвещения родителей печатными средствами массовой информации исследуемого периода.

Ключевые слова: просвещение родителей, печатное периодическое издание, газета, журнал, педагогика.

Zapozhets O. Periodical Printed Publications in the System of Parent's Education in 50-80-ies of XX c.

The article discusses role of periodical printed publications in the formation of parents' education system in the period from 50 to 80 years of the twentieth century. There were listed and described the periodicals printed publications of investigated period, which played a major role in parents educating. Established that since the 50s of the twentieth century much fuller and broader than in previous years, have begun to deal with the issue of socio-moral foundations of family life among young people, not only in teaching but also in popular print media. The magazine studied period (“Worker”, “Peasant woman”, “Soviet woman”, etc.) published material on family relationships, sexual psychology of preparing the younger generation to conjugal relations in terms of home.

Coordination of school, public, dass media efforts in raising pedagogical culture of parents and the public in that period carried out by national education authorities on the ground and in the center. Leading role in that process was carried out Academy of Pedagogical Sciences and the USSR Ministry of Education.

It was provided a detailed description and analysis of the work magazine for parents pedagogical direction “Family and School”. There was investigated the basic ways and tendencies of parents education by print media in study period. Magazine “Family and school” consisted of the basic chapters: “Family and children”, “School and community”, “Mail”, “Family and School” (more fully disclose the issue and contributed to the education of parents), “and Criticism Bibliography”, “In the hours of family entertainment” (provided materials for children's art, home entertainment for children, tips on home economics).

Analysis periodicals study period indicates that they played a role in parental education. The role and shape of the material is transformed depending on the particular stage of education and parents began their path of development from total state control and moralistic and educational benefits of educational materials for parents. In periodicals were raised topical issues of education – the interaction of parents with school and upbringing in accordance with the prevailing ideology to the problems of education in single-parent families and teenage violence.

Key words: parent education, a printed periodic publication, newspaper, magazine, journal, education.